

INVASIEVE EXOTEN
IN ONS WATER

WAT VAN VER KOMT, IS NIET ALTIJD GOED...

Ja, het aantal invasieve exoten in onze wateren neemt toe. Met alle gevolgen van dien. De komst van deze niet-inheemse planten en dieren bedreigt niet alleen de waterkwaliteit, maar ook de ecodiversiteit. "Als we niet oppassen, hebben we straks een soort van McDonalds-natuur."

Tekst Sander Peters | Beeld Hollandse Hoogte

A

De grote waternavel overwoekert watergangen. Jaren geleden werd deze plantensoort als tropische plant verkocht in tuincentra, inmiddels is de grote waternavel in de vrije natuur nauwelijks meer te bestrijden

Foto Marcel van den Bergh / Hollandse Hoopje

Als de verhitte discussie over het vluchtelingenvraagstuk één ding duidelijk maakt, is het dat veel mensen moeite hebben met de grote toestroom van mensen uit andere landen. Of de weerstand tegen deze menselijke 'exoten' terecht is, daarover valt natuurlijk te twisten.

Minder discutabel is het dat andersoortige exoten wel degelijk een bedreiging vormen voor ons land. Zo duiken de laatste jaren steeds vaker allerlei soorten (voorheen) tropische ziekten in onze contreien op. Malaria, Chicungunya, het West-Nilevirus, voorbeelden van de talrijke exotische risico's die onze Europese *safe haven* onder druk zetten. Met dank aan de mondialisering van de samenleving, het toenemende toerisme, de groeiende handel. En met dank aan de klimaatverandering.

ZORGEN

Wat heeft dit met onze wateren van doen? Meer dan u wellicht denkt. Onze rivieren, sloten, vaarten en vijvers vormen namelijk steeds vaker het toneel waarop wéér andere exoten – dit keer plantaardige en dierlijke gasten uit verre oorden – zich manifesteren, met alle gevolgen van dien.

Deskundigen maken zich zorgen. Bijvoorbeeld Ernst Raaphorst, ecologisch en hydrobiologisch adviseur bij het hoogheemraadschap van Delfland en lid van de landelijke werkgroep exoten. Hij stelt dat het aantal niet-inheemse planten en dieren de voorbije jaren sterk gestegen is. "Wie regelmatig een blik werpt op sloten en vaarten in de polders, ziet ze meteen: de grote waternavel, een moerasplant van de klimopfamilie, >

WAT DOET DE OVERHEID?

Begin 2009 richtte het toenmalige ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij het *Team Invasieve Exoten* op. Onder leiding van Wiebe Lammers bindt dit team, nu onderdeel van de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA), de strijd aan met de niet-inheemse planten, dieren en micro-organismen. Die aanpak is eigenlijk een drie-trapsraket – zeker als straks de nieuwe EU-richtlijn in ons land geïmplementeerd is.

1. Preventie: voorkómen van binnenkomst van exoten – verantwoordelijkheid bij de ministeries van Economische Zaken en van Infrastructuur en Milieu. Een voorbeeld is de campagne 'Geen exoot in de sloot'.
2. Vroegtijdige opsporing en eliminatie: kleine populaties in vroeg stadium verwijderen – verantwoordelijkheid bij het ministerie van Economische Zaken, verschuift naar provincies. Een voorbeeld is het wegvangen van Chinese eekhoorns bij Weert of het bestrijden van (brul)kikker-visjes bij Baarlo.
3. Beheer gevestigde exoten: verspreiding en/of impact minimaliseren – verantwoordelijkheid bij terreinbeheerders en waterschappen. Een voorbeeld hiervan is dus het wegvissen van de Amerikaanse rivierkreeft.

en de Amerikaanse rivierkreeft. Dat zijn de meest voorkomende invasieve exoten die het Nederlandse oppervlaktewater tot *habitat* hebben bestempeld.”

VIJVERS

Terwijl exotische ziekteverwekkers stiekem meeliften in Chinese bamboeplantjes of tweedehands autobanden uit warme landen, zo komen de meeste exoten in het water terecht door mensenhand. Raaphorst: “Steeds meer mensen hebben een vijver in de tuin. Vijvers met allerlei bijzondere, niet-inheemse planten erin en eromheen. Als deze mensen die begroeiing zat zijn, gooien ze die nogal eens in het slootje achter de tuin. Tja, zo'n woekerplantje woekert daar vrolijk verder.” En die kreeft dan? Zetten mensen die ook bewust in de natuur neer? “Nee”, zegt Raaphorst. “De Amerikaanse rivierkreeft is een jaar of 25 terug naar ons land gebracht als verrijking van tuinvijvers. Door te ontsnappen of losgelaten te worden is het beestje vervolgens in onze wateren terechtgekomen. En nu vreet deze alles-eter zonder veel natuurlijke vijanden alles op dat in zijn buurt komt.”

EXTREEM

Dat laatste – de meer dan gezonde eetlust van dat kleine rode diertje – brengt ons meteen op de nadelen van sommige exotische nieuwkomers. Zij kenmerken zich door een grote mate van... mateloosheid. Raaphorst: “Een op de tien soorten die hierheen worden gebracht, overleeft. Een op de tien overlevers, plant zich voort. En een op de tien voortplanters doet dat weer massaal en wordt invasief. De invasieve tropische planten – de waternavel voorop, maar je hebt bijvoorbeeld ook de grote kroosvaren en de waterteunisbloem – groeien heel snel en vormen vervolgens ook nog eens een heel dichte begroeiing. Alles is extreem. Het is een explosieve groei die we hier nog niet kenden – ook al omdat deze soorten geen natuurlijke vijanden of bedreigingen kennen hier. We noemen ze daarom ook wel plaagsoorten. De zachte winters werken ook niet bepaald mee tegenwoordig.”

De snelle groei en nadrukkelijke aanwezigheid van de exotische flora- en faunasoorten hebben grote gevolgen, schetst Raaphorst. “Sommige van deze nieuwkomers zetten hele ecosystemen naar hun hand. En dat is een serieuze kwestie. Woekerplanten als de grote waternavel groeien zo snel zo groot dat ze alle licht wegnemen. En daarmee ook de zuurstof. Inheemse flora en fauna verstikken onder druk van de exotische nieuwkomers. En zwemmers en boten raken verstrikt in groene slierten en drab.”

WATERKEVERS

De rivierkreeft eet, zoals gezegd, alle wateren helemaal leeg. Ook hier is het een probleem dat inheemse soorten lijden onder deze uitheemse 'gast'. “Allerlei inheemse diersoorten zijn verdwenen door de opmars van de Amerikaanse rivierkreeft”, weet Raaphorst. “Ik heb wel eens een verhaal gehoord over een meer in Frankrijk dat bekend stond als de plek met het grootste aantal verschillende soorten waterkevers. Ik zeg *was* en *stond*, want sinds de komst van de rivierkreeft zijn er daarvan nog maar een handvol over. De ecologische schade is enorm. Om nog maar te zwijgen van de schade aan oevers en bodem door het gegraaf van dit beestje.”

Anders dan de exotische flora is de aanwezigheid van niet-inheemse diersoorten niet per se slecht voor de kwaliteit van het water. “Over de quaggamossel is onder ecologen nog geen uitsluitsel: enerzijds maakt die het water helderder en dat is natuurlijk goed, zeker als er veel algengroei is. Anderzijds kan de mossel ook zoveel filteren dat alle plankton verdwijnt en vissen weinig meer te eten hebben. Wat mij en andere deskundigen dwarszit: de diversiteit van ecosystemen over de wereld wordt aangetast.”

Een rode Amerikaanse rivierkreeft loopt over een grasveld in Amsterdam Zuidoost

EENHEIDSWORST

Dat laatste is meer een bezwaar van principiële of filosofische aard, geeft Raaphorst toe. “De gewone mens zal er wellicht niet van wakker liggen, maar persoonlijk vind ik het doodzonde als de verschillen tussen gebieden op onze aardbol verdwijnen. En als dus de eigenheid van ons ecosysteem het aflegt tegen de agressieve indringers. Dan krijgen we een soort van ver-amerikanisering van de ecologie in en rondom het water. Eenheidsworst. Een soort mondiale McDonalds-natuur, heb ik wel eens iemand treffend horen zeggen.”

De strijd tegen die uniformering is al deels verloren, vreest Raaphorst. “Die kreeft, die krijgen we niet meer weg. Het lastige is namelijk dat hoe meer we er vangen, hoe meer we er terugkrijgen. Hoe dat kan? Omdat de kreeft zijn eigen jongen opeet. Als we ze vangen, groeien er nog veel meer jongen op. Dilemma dus. De strijd zoals we die nog voeren, beperkt zich eigenlijk tot de soorten die er nog niet – of nog maar heel kort – zijn. Preventie, dat is heel belangrijk.”

AFREMME

Het ministerie van Landbouw, Natuur en Visserij voert een publiciteitscampagne onder de veelzeggende titel ‘Geen exoot in de sloot’. Raaphorst juicht dat soort initiatieven toe. Vooral ook omdat de gewone burger geen idee heeft hoe snel een exoot zich hier verspreidt. “De gemiddelde aquariumliefhebber heeft geen flauw benul waarom je een tropische vis niet in het kanaal moet gooien. Daar is nog een wereld te winnen. Ik vind het alleen heel jammer, dat ik die campagne echt nergens tegenkom. En dat mensen nog te makkelijk aan planten kunnen komen die volgens het convenant waterplanten niet meer verhandeld mogen worden.” >

‘We krijgen dan een soort van veramerikanisering van de ecologie in en rondom het water. Een soort mondiale McDonalds-natuur’

‘De schade die exoten aanbrengen, is minstens zo groot als bijvoorbeeld landbouwgif’

Raaphorst en collega's hebben daarom hun hoop meer gevestigd op Europa. Op EU-niveau gebeurt wel een en ander om de opmars van exoten tegen te gaan. "Afrempen van veranderingen, dat zou al heel mooi zijn. De EU-richtlijn die vorig jaar is opgesteld focust specifiek op exoten en hun effecten. De verordening bevat voor een aantal exoten een import- en handelsverbod, een bezitsverbod, een uitzetverbod én een bestrijdingsplicht. Die richtlijn resulteert hopelijk binnen nu en enkele jaren in nationale wetgeving en maatregelen. Dat zou de waterschappen ook meer draagvlak geven om in te grijpen. Om meer te doen dan alleen de watervlinder wieden of kreeften vangen. Handhaven bijvoorbeeld."

ROOFDIER

Bestrijdingsmiddelen zijn overigens heel uitdrukkelijk geen optie, stelt Raaphorst. "Dat doen we niet als waterschap. Maar je zou kunnen denken aan het uitzetten van een bepaald roofdier dat heel specifiek leeft van de Amerikaanse rivierkreeft. Zo'n beestje hebben we overigens nog niet. Andere optie: de waterkwaliteit heel strak op peil houden, om het moeilijk te maken voor de kreeft om het ecosysteem te verslechteren."

Raaphorst denkt wel eens dat het onderwerp 'exoten' onderschat wordt. Zeker qua aandacht in de media en in de communicatie met het grote publiek. "Dat is vreemd, want de schade die exoten aanbrengen, is minstens zo groot als bijvoorbeeld landbouwgif veroorzaakt. Maar dat onderwerp is *sexyer*. Gif klinkt natuurlijk ook enger dan diertjes of plantjes. Ik denk dat het een keer goed mis moet gaan, wil het echt doordringen. Maar wie weet zet de EU-richtlijn zoden aan de dijk. Mij geeft het in elk geval een steun in de rug. Ik kan nu beter dit thema verkopen binnen mijn organisatie. Ik blijf ervoor knokken om het bestuur te overtuigen van de ernst van het probleem." |

HOE EXOTISCH IS NEDERLAND?

In Nederland komen zeker 1.000 soorten invasieve exoten voor. Dan hebben we het dus over planten, dieren en micro-organismen. Hoeveel daarvan in of rond het water groeien c.q. leven, is niet duidelijk. Waarschijnlijk gaat het om tientallen soorten. Niet al deze 'indringers' zijn gevaarlijk of hebben nadelige gevolgen. Een kleine, hardnekkige groep vormt de grootste bedreiging voor de waterkwaliteit en daarmee ook voor de ecologische diversiteit. Diverse deskundigen - waterbeheerders en ecologen - hebben de voorbije jaren pogingen gedaan de belangrijkste boosdoeners te benoemen. In het algemeen wordt dit beschouwd als de top-5.

PLANTEN:

1. Grote watervlinder
2. Grote kroosvaren
3. Waterteunisbloem
4. Watercrassula
5. Parelvederkruid

DIEREN:

1. Amerikaanse rivierkreeft (met name de rode)
2. Quaggamossel
3. Chinese wolhandkrab (vooral in Westland)
4. Grondels (uit Donaugebied)
5. Amerikaanse ribkwal (in IJ en Waddengebied)